

Dødsfabrikkens skraldemænd

Den israelske historiker Gideon Greif's samtaler med otte overlevende fra 'Sonderkommandoen' er et hovedværk i holocaust-litteraturen.

BØGER

Gideon Greif: Vi græd uden tårer. Billeder og vidnesbyrd fra gaskamre og krematorier i Auschwitz-Birkenau. Oversat af Tom Havemann, forord af Terkel Stræde. Introite! Publishers. 496 sider. Ill. 399,95 kr. Har du Pluskort, kan bogen købes med 20 pct. rabat i Politikens Boghal eller via politikken.dk/plus.

Kort før Hitlers magtovertagelse i 1933 udgav satirikeren Kurt Tucholsky sin sidste bog 'Lerne lachen ohne zu weinen' – lære at le uden at græde. Det var Weimartidens galgenhumor, og lige så beskrev Tucholskys kollega Erich Kästner: »Det er en stor tid, vi lever i, og den bliver større og større for hver dag«. Ti år efter var tiden så stor, at jøder blev tvunget til at gasse medjøder og lære »at græde uden tårer«.

Det bevingede ord kommer fra Ya'akov Gai, en af denne bogs otte veteraner fra dødsfabrikken Auschwitz-Birkenau, der – stik mod alle odds – overlevede forsøget på at likvidere vidnerne og fik et efterliv i Israel. Gideon Greif fra Yad Vashem-arkivet i Jerusalem har opsporet de otte, der måtte fortrænge deres egen skyldfølelse og omverdens foragt, og over ti år har han fået dirket dem op ved at appellere til en konkurrerende trang i dem: at bære vidnesbyrd om det ufattelige.

Greif gør det med taktfuld empati, men også med stædig systematik. Hver samtale fylder 40-60 sider, med 8-10 spørgsmål pr. side for at få tungerne på glet, og på om de fremstår et totalbillede af Sonderkommandoen, der blev udtaget til at varetage drabs- og renovationsarbejdet: at genne ofrene ind i gaskamrene, filtrere ligene ud, berøve dem hår og guldplomber til genbrug, finde gemte værdier i deres tøj, kremerer ligene, begrave asken og knuse ubrændte knogler.

Det surreale vanvid er beskrevet i beretninger som grækeren Shlomo Venezias 'Sonderkommando' (anmeldt 23.8.2008) og polakken Chil Rajchmans 'Jeg er den sidste jøde' (anmeldt 3.9.2010). Hvad Gideon Greif supplerer med, er primært den skænseløse diskussion med 'skraldemændene' om deres psykisk-moralske tilvænnings: at skulle lokke medjøder ind i de som baderum kamouflerede gaskamre, dæmpe deres dødsangst, tåle forbandelser fra dem, der gennemskuer bedrageriet – og leve videre med afmagten og forræderstempelen for selv at overleve lidt endnu. Greif's anden indsats er den systematiske beskrivelse af lejrens opbygning og Sonderkommandoernes rutiner og pletvise oprør. Det støttes af enestående fotos,

og alt i alt er bogen et hovedværk i litteraturen om det industrialiserede masse-mord.

Fanger i dødslejrene nedgravede beretninger som flaskepost til eftertiden, men i disse portrætter forlænges perspektivet af det høje refleksionsniveau. Det er, som lektor Terkel Stræde skriver i sit forord, pinfult uomgængelige vidnesbyrd om, »hvad den vestlige civilisation har været – og følgelig stadig er – i stand til«. Det er jo

også, hvad Primo Levi konkluderer i sine rapporter fra helvede: »Det skete, derfor kan det ske igen, og det er kernen i, hvad jeg har at sige«.

Holocaust-historikeren Gideon Greif, Jerusalem, besøger – uden for programmet – BogForum og fortæller om sin bog på stand 2, forlaget Goldberg & Mor, lørdag 13. kl. 15.30-16.

VIDNESBYRD. Medlemmer af Sonderkommando i færd med at slæbe lig hen til de åbne ligbrændingsgruber i Birkenau sommeren 1944. Fotografiet er taget af den græske officer Alberto Errera, fange i Sonderkommando, og via den polske modstandsbevægelse udsmyglet til Vesten. Foto fra bogen: Auschwitz-Birkenau State Museum/INTROITE!-publishers

NED MED STAKLERNE. Alle midler tages i brug, når det gælder om at komme op på toppen! Sigrid Kandal Husjord og Daniel Borback i forgrunden. Foto: Søren Meisner

Spasserteater for stakler

Ren slapstick og tæsk for skillingen. Virkeligheds-teatret bliver sendt ud på en munter hyttetur med Chaplin-spasser, turbo-dværg og andre stakler.

TEATER

Nyaveny, Guldfeber. Koncept og iscen.: Tue Biering og Jeppe Kristensen. Scen.: Sigurdur Óli Palmason. Til 27.11.

Det er sin sag at være golddigger, når man dårligt nok kan holde på en skovl. Det lugter langt væk af taberteater. Lige præcis. Vi har brug for stakler. Sådan en viser de frem på Nyaveny for tiden – i en snestorm af popcorn og stumfilm-melodrama. Multihandikapet, ordblind førtidspensionist og muslimsk andengenerationsindvander. Så kan det ikke blive meget bedre.

Amir Becerovic, der er installeret som Chaplinvagabonden i 'Guldfeber' og faktisk ligner ham med sin rokkende, skæve gang, er »minoriteternes minoritet«. Det siger instruktørparret Tue Biering og Jeppe Kristensen, og de må vide det. Igenem de sidste fem år har de konfronteret publikum med det ene hold outsiders efter det andet i diverse former for reality teater: ludere på Halmtorvet i 'Pretty Woman', importerede underbetalte skuespillere fra Bangladesh i en gang 'Elverhøj' på Det Kgl. samt en flok asylansøgere i tv-soapen 'Friends'. M.m.

»Det her er ikke en skuespiller, men en ægte stakkel«, lyder det fra Daniel Norbaks blegfis af en instruktør, en ukuelig besserwisser med vildtvoksende whiskers og hjemmeorgel. Han klimprer løs på stumfilmsmaner, mens han speaker og dirigerer rundt med Staklen & co. sat ud i Alaskas »isnende storm«. Selvsagt skal guldgraverfølelsen være en stakkel, ellers kan han ikke til sidst komme op på toppen af den amerikanske drøm, præcis som i Chaplins klassiker fra 1925. Så han får tæsk med sin egen stok. »Sådan behandler man stakler i Buenos Aires«.

Jo tak, vi har at gøre med autentisk 'virkelighedsteater'. Ikke noget snyd her. Vi

kan selv se, hvordan lydmanden i sin boks er leveringsdygtig i diverse stormstyrker, andeskrig og bøsseskud, mens den lige så noble herre overfor understøtter historien på storskærm med vejrkort, dollartegn og berømte filmklip af guldgraverhytten, der faretruende balancerer på bjergets top. Der er på alle måder gang i teatrets maskinrum. Der bliver teksten og spillet for høre- og synshæmmede og alle os hjerneskadede af enhver slags. Kort sagt: skæg i hytten.

GLADE DAGE i den udsultede guldgraverhytte, der triller ind komplet med bersæreren Big Jim. Søren Poppel tumler rundt i sit oppumpede fedebjerg-kostume som en Obelix *gone wild* og forsøger at proppe de der berømte sko, der skal ædes, ned i kæften på Staklen. Helt vild i varmen er cowboyder-skurken, en edderskarp hundværg, der ikke vil vide af noget stakleri her (heller ikke hvad hende selv angår). *Hell no!* På højde med en femårig Sigrid Kandal Husjord i stand til at plaffe og discodanse hvem som helst ud af banen. Dyrk lige, hvordan hun som isbjørn uden hoved i løbet af *no time* kan mave sig over gulvets ødemark. Eller som Marilyn Monroe med egen storm under skørtterne gøre Staklen blød i knæene.

Men den evindelige passive taber får omsider fat i den lange ende af skovlen og får raget guld, pige og mikrofonen til sig: »Jeg har gjort det, så godt jeg kunne«. Egentlig ret rørende. Han er den eneste, der ikke skal være sjov. Men heller ikke nogen, der skal ynkes. Forestillingen holder balancen som hytten balancerende på skrænten.

I sidste instans er det selvfølgelig instruktøren, der er den egentlige stakkel. Han har brug for Staklen for at kunne være ovenpå. Og hvordan er det lige, han kan få klemt sig selv ind i forestillingen som superhelt ... Hermed langer Tue Biering og Jeppe Kristensen kritisk ud mod deres egen mission med at få outsidersne ind på scenen. Men det virker mest som en joke, ligesom forestillingen i det hele taget er det. Lidt ærgerligt, at de to »sidste favntag med 'virkeligheden'« som afslutning på deres radikale realityprojekter bliver den forestilling, der nok har mindst kant. Men sjovt er det.

MONNA DITHMER
monna.dithmer@pol.dk

Almægtige elefant

Den portugisiske nobelprismodtager José Saramagos næstsiste bog hører til det bedste, han har skrevet.

ROMAN

José Saramago: Elefantens rejse. Oversat af Mone Hvass. Samleren. 166 sider, 249,95 kroner. Har du Pluskort, kan bogen købes med 20 procent rabat i Politikens Boghal eller via politikken.dk/plus. Udkommer i dag.

Kongen af Portugal beslutter det herrens år 1551, at hans østrigske fætter, Maximilian, ærkehertug af Østrig, vicekonge af Spanien, skal have en elefant, intet mindre. Anledningen er underordnet. Eller rettere, at der ikke rigtig er nogen anledning er af stor betydning. For sådan er det hele vejen igennem i Sa-

ramagos veloplagne, drillende, sludrevorne og indtil det uforskammede respektløse historie om den tids og alle tiders majestæter, velærværdigheder og velbyrdigheder: Det hele er til udvortes, til pynt og til det beståendes opretholdelse, således at magten kan forblive på de magtfuldes hænder og ikke – aldrig, og må Gud forbyde det! – overgå til de forstandiges.

Hovedpersonen, foruden bemeldte gave, hedder Subhro. Det er ham, der som elefantpasser og elefantens – Salomons – fortrolige danner centrum i det ejendommelige rejseselskab. Han er vores helt, en rigtig Saramago-helt, en skælm, kvikkere end de fromme, menneskeligere end de magtfulde. Subhro er imidlertid ingen omstyrtter, ingen revolutionær, han kan både smiske og sno sig. Og alligevel – med sleben ironi og dygtig konversation – gøre jorden under de verdslige søjlehelgener svampet og poros.

REJSEN GÅR fra Lissabon til den spanske kystby Valladolid, hvor det behager Maxi-

“Elefantens rejse” er lille af omfang, men så god som det bedste i forfatter-skabets satiriske, samfunds-, kultur- og religionskritiske del

Mindeværdige stunder er der mange af. F.eks. da en katolsk pater forsøger at få Salomon til som ved en pludselig indskydelse at knæle foran den lokale basilika og således skænke den af reformationen hårdt trængte katolske kirke et mirakel. Eller da skælmen Subhro, tilpasningsdyg-

milian at opholde sig nogen tid, og derfra videre med skib og hele den østrigske ærkehertugs følge til Italien og endelig via Alpernes frosthårde og vindomsuste tinder til Wien. En mageløs rejse. Inderligt overflødig. Og desto rigere på symbolsk indhold, sabelraslen, diplomatisk trakasserier, buk og skrab og høvisk tale.

Illustration fra omslaget

tig, som han er, skaber sig en lille formue ved at sælge det afklippede og nu hellige hår fra Salomons ryg som et probat middel mod diarré og skaldethed.

På vanlig vis hos den portugisiske nobelprisvinder går det i fuld fart fremad og op og ned ad indfaldenes sideveje. Lange sætninger, ingen store begyndelsesbøgstaver i egenavne, til gengæld i stribevis af dem i dialogen, der springer frem og tilbage mellem de talende inden for samme periode. Fortælleren skylder ikke protokollerede sandheder og regler noget, er kun tro mod fortællingsens bravur og sine egne digressioner og en lille smule mod Subhro.

'Elefantens rejse', der er den næstsiste roman, Saramago nåede at skrive inden sin død tidligere på året, er lille af omfang, men så god som det bedste i forfatterskabets satiriske, samfunds-, kultur- og religionskritiske del. Eller kort og godt: komediedelen.

THOMAS THURAH
boger@pol.dk